

התקפה או הונאה? התעלומה ההיסטורית סביב כוונותיה הצבאיות של מצרים כלפי ישראל באביב 1973

האם אכן הייתה כוונה מצרית-סורית לפתוח במלחמה נגד ישראל בחודש מאי 1973, או שמא כל תכליתה של הפעילות הצבאית הערבית שנצפתה אז הייתה חלק ממה שנודע כ"תוכנית ההונאה המצרית"? כיצד תרם המודיעין למעמדו של אמ"ן בספטמבר 1973 ומשכך, האם אשרף מרואן היה סוכן כפול? סקירה של מקורות ישראליים ומצריים עונה על השאלות

אנואר סאדאת - צילום מסך מתוך "המרגל האחרון" - מאקו

אמיר רויסמן, חוקר צבאות ערב, בית השיטה

מולא מוסטפא ברזאני, ב-14 באפריל 1973. באיגרת ביקש שהכורדים לא יפעלו נגד הצבא העיראקי במקרה של מלחמה בין הערבים ובין ישראל, כדי שהצבא העיראקי יוכל לקחת בה חלק. הוא ציין שמצרים מתכננת לצאת למלחמה מוגבלת נגד ישראל בעת ועידת הפסגה בין ברית המועצות וארצות הברית, שעתידה להתקיים ביוני. עוד הוסיף כי מצרים פנתה לעיראק כדי לקבל סיוע, וכי עיראק שלחה שתי טייסות של מטוסי "הוקר האנטר"⁷.

בינואר 1973 גובשה באופן סופי תוכנית המלחמה המצרית "הצריחים הגבוהים" (אל-מאד'ן אל-עאליה), וחודש מאי באותה שנה קיבל תשומת לב רבתי בתכנון המצרי והסורי של המלחמה. ראש אגף המבצעים המצרי, עבד אל-ע'ני אל-גמסי, העיד בזיכרונותיו כי באגפו הוכנה עבודת מחקר מדעית שתכליתה הייתה להצביע על מועדי תקיפה מתאימים ב-1973

באשר למנהיג הסורי, ב-18-19 באפריל 1973 קיים הנשיא אסד שלוש פגישות עם הצמרת הצבאית, ובהן בחר את מוכנות הצבא לצאת למלחמה. בעקבות הדיונים קיבל את הצעתם של מפקדי הצבא הבכירים לדחות את ההתקפה לסתיו כדי שיוכלו לשפר את המוכנות הצבאית, בדגש על אימונים והשלמות החסר באמצעים ובכוח אדם.⁸ בהמשך נפגש אסד עם סאדאת ב-23-24 באפריל 1973 בכפר הנופש הנשיאותי בורג' אל-ערב שממערב לאלכסנדריה, וטען כי צבאו לא השלים את הכנותיו למלחמה בעיקר בשל המחסור בסוללות טק"א (טילי קרקע-אוויר), שהיו הכרחיות להתמודדות מול חיל האוויר הישראלי. בנסיבות אלה הסכימו השניים לדחות את המלחמה לסוף הקיץ, ונקבע כי מועד ההתקפה יהיה בהתאם לאופציה השלישית שהציע גמסי - ספטמבר-אוקטובר.⁹ מחמד חסנין היכל, שהוכנס בסוד המלחמה ב-10 בספטמבר, גרס שחודש מאי היה האפשרות הראשונה לתקיפה לפי התוכנית המצרית, וגם המועד שבו בחר סאדאת לתקוף. ואולם בשל היעדר מוכנות צבאית מספקת של צבא מצרים בחודש זה לצאת למלחמה, הוא נדחה. היכל ציין, שבפגישות התיאום הצבאי בין מצרים לסוריה נבחרו שני מועדי תקיפה אפשריים: הראשון היה השבוע האחרון של מאי 1973, והשני, השבוע הראשון של חודש אוקטובר. הוא הדגיש שמצרים וסוריה תכננו תחילה לתקוף במאי, ולצורך כך נעשו הכנות של הפיקוד הצבאי בשתי המדינות לקראת מצב של פתיחה באש. עדות נוספת לכך ניתן לראות בתגובת צה"ל, שערך גיוס מילואים חלקי בסוף השבוע השני של מאי (כוננות "כחול לבן").

חרף זאת, טען היכל, במהלך מאי התקבלה החלטה נשיאותית מצרית-סורית להימנע מלפתוח באש, ובסופו של דבר

בשנת 1993 יצא לאור ספרו של מי ששימש כראש אמ"ן במלחמת יום הכיפורים, אלוף (מיל') אלי זעירא, **מלחמת יום כיפור - מיתוס מול מציאות**, אשר ראה אור בגרסה מעודכנת בשנת 2004 בשם **מיתוס מול מציאות - מלחמת יום הכיפורים: כשלונות ולקחים**.¹ אחת הטענות המרכזיות של זעירא, כפי שעולה מהספר, הייתה שכדי להפתיע את ישראל, להחלישה ולשחוק את ערנותה לקראת אפשרות של מלחמה הפיצו המצרים שלושה מועדי כזב שבהם הם מתכוונים, לכאורה, לפתוח במלחמה.

שלושת המועדים שמונה זעירא היו ב-1971, בדצמבר 1972 ובאפריל-מאי 1973 - שעה שצה"ל העמיד את כוננות "כחול לבן". לדעתו של זעירא, בכיר סוכני המוסד אשרף מרואן היה למעשה חלק מתוכנית שנודעה לימים כ"הונאה המצרית", ולמעשה שימש סוכן כפול.² במאמר זה תיבחן השאלה, האם אכן הייתה כוונה מצרית-סורית לפתוח במלחמה נגד ישראל בחודש מאי 1973, או שמא כל תכליתה של הפעילות הצבאית הערבית שנצפתה אז הייתה חלק ממה שנודע כ"תוכנית ההונאה המצרית"? ומה בין התשובה לכך ובין השאלה, האם מרואן היה או לא היה סוכן כפול?

חלקו של מאי 1973 בתכנון המלחמה של מצרים וסוריה

בינואר 1973 גובשה באופן סופי תוכנית המלחמה המצרית "הצריחים הגבוהים" (אל-מאד'ן אל-עאליה), וחודש מאי באותה שנה קיבל תשומת לב רבתי בתכנון המצרי והסורי של המלחמה. ראש אגף המבצעים המצרי, עבד אל-ע'ני אל-גמסי, העיד בזיכרונותיו כי באגפו הוכנה עבודת מחקר מדעית שתכליתה הייתה להצביע על מועדי תקיפה מתאימים ב-1973. העבודה הוצגה בראשית אפריל 1973 לנשיא מצרים אנואר סאדאת על-ידי שר המלחמה אחמד אסמאעיל עלי. מבין מועדי התקיפה המתאימים, מאי 1973 היה המוקדם ביותר.³ מתוך זיכרונות גמסי, ולפי הגרסה המצרית הרשמית לתכנון מלחמת 1973⁴ עלה כי כל חודשי השנה נסקרו בקפידה כדי לבחור את החודש המתאים ביותר למלחמה המשולבת בשתי החזיתות בהתאם לקריטריונים ולתנאי הסף ההכרחיים לביצוע ההתקפה. גמסי ואנשיו הצביעו על שלושה מועדים מתאימים למלחמה ב-1973: מאי, אוגוסט, וספטמבר-אוקטובר. בכל אחד ממועדים אלה נבחרו, כאמור, גם ימי התקיפה המתאימים ביותר.⁵

סאדאת ציין שקיבל לידי מגמסי את התאריכים בעת שקיים עם נשיא סוריה ח'אפז אל-אסד פגישה חשאית בבורג' אל-ערב באפריל 1973, במטרה לבחור את תזמון המלחמה המתאים ביותר.⁶

עדות לכוננותו של סאדאת לצאת למלחמה במועד הזמין הראשון מצויה באיגרת ששלח למנהיג הכורדים בעיראק,

אשרף מרואן (משמאל). ב-11 באפריל העביר שוב מרואן לישראל ידיעה בדבר הכוונות המצריות לפתוח באש באמצע מאי, ואף עדכן את הגורמים הרלוונטיים בתוכנית המלחמה המצרית לפרטיה

ובמיוחד, במפגשי הרמטכ"לים שנועדו לצורך ההכנות למלחמה.¹⁴ במהלך ההכנות המצריות-סוריות לקראת יוזמה צבאית במאי 1973, החל להגיע לסוריה באפריל 1973 גם הכוח המרוקאי (סד"כ של חטיבה). זה הגיע בסיועה של ברית-המועצות באופן חשאי.

ב-11 באפריל העביר שוב מרואן לישראל ידיעה בדבר הכוונות המצריות לפתוח באש באמצע מאי, ואף עדכן את הגורמים הרלוונטיים בתוכנית המלחמה המצרית לפרטיה.¹⁵ נוסף לזאת, במהלך אפריל 1973, מרואן מסר מידע על תוכנית המלחמה הסורית והיה לאחד ממקורות המידע החיוניים בנושא.¹⁶ מקורות אחרים דיווחו אף הם על התרעות שעניינן מועד המלחמה שנקבע. באותן ההתרעות, שהגיעו לישראל, צוינו 15 במאי ו-19 במאי כתאריכים אפשריים לפריצת המלחמה. במאי 1973 התקיימו שני מועדי חג שהתאימו ליום התקיפה, לפי הדוקטרינה שנקבעה באגף המבצעים המצרי. הראשון היה יום העצמאות שחל ב-7 במאי, והשני ל"ג בעומר שחל ב-19 במאי. סאדאת כנראה תכנן לתקוף ב-19 במאי 1973 מאחר שיום זה היה גם שבת וגם ערב ל"ג בעומר.¹⁷ בסוף אפריל דיווח אמ"ן כי ארמיה 3 המצרית אמורה לבצע תרגיל גדול בין 20 ל-24 במאי וכי באותו זמן, פחות או יותר, עתיד להתקיים תרגיל מפקדות בין-זרועי בחיל הים. אפשר שבכוונת המצרים היה להסוות את הכנות המלחמה שלהם במתכונת של תרגילים. לפי דיווח של אמ"ן, לקראת התרגילים הללו תכנן הצבא המצרי לקדם כוחות נוספים, להעלות כוננות, לבטל חופשות ולהקפיד על אמצעי אבטחה.¹⁸ בתחילת מאי 1973 הגיעו ההכנות הצבאיות המצריות לשיאן.

הוחלט לדחות את המלחמה לאוקטובר 1973. היכל הדגיש, שההחלטה לסגת ממועד התקיפה במאי הייתה בהשפעת יועצו המיוחד של מלך סעודיה, פיצל, ושר המודיעין הסעודי, כמאל אדהם. זה הצליח לשכנע את סאדאת לדחות את המלחמה על רקע הצורך בחימוש נוסף הנדרש למלחמה ארוכה. עוד הוסיף היכל כי ייתכן שדווקא בפגישותיו של סאדאת עם ראשי צבאו בחודש מאי הוא השתכנע שתקיפה באוקטובר 1973 תגביר את הביטחון בהצלחת המלחמה.¹⁰

גם סעד אל-שאד'לי, האישיות הבכירה ביותר בצבא המצרי, חשף בזיכרונותיו שהמועד האפשרי הראשון למלחמה המוגבלת (תוכנית "הצריחים הגבוהים") היה אביב 1973.¹¹

סימנים המעידים על מלחמה בחודשים אפריל-מאי 1973

ב-17 בינואר 1973 העביר מקור הצמרת של המוסד אשרף מרואן, בפעם הראשונה, מידע חשוב לקהילת המודיעין הישראלית, על כך שבכוונת המצרים והסורים לתקוף את ישראל בחודש מאי באותה שנה. עוד דיווח על הכנות מצריות לקראת פתיחה באש באותו מועד בלי להמתין לאמצעי נשק נוספים.¹²

לקהילת המודיעין הישראלית הגיעו במהלך מארס 1973 ידיעות נוספות שהתייחסו להכנות הצבאיות והמדיניות של מצרים וסוריה לקראת מלחמה שתוכננה לאמצע מאי 1973.¹³ הכנות המלחמה הצבאיות של מצרים עמדו בסימן האצה של משלוחי נשק שזרמו אליה מברית-המועצות ועד אז עוכבו בידי הסובייטים. לצד זאת, גם מדינות ערב אחדות סייעו בחימושה של מצרים.

עיראק שלחה אליה, ב-7 באפריל 1973, 16 מטוסי קרב מסוג הוקר האנטר, ולוב שלחה אליה, ב-10 באפריל 1973, 18 מטוסי מיראז' צרפתיים. מלבד זאת, בתחילת אפריל קיבלו צעדי המוכנות הצבאיים במצרים עליית מדרגה. אמ"ן איתר תזוזות והיערכויות כוחות שלוו בהכנות הנדסיות ולוגיסטיות בחזיתות. הממשלה המצרית החלה לנסות ישיבות חירום ב"מרכז 10" (מרכז המבצעים התת-קרקעי של הצבא המצרי), ריכוזי כוחות באזור התעלה (שהחלו כבר במארס 1973) הלכו והתגברו, ואותר בגיחות הצילום הישראליות תגבור רבתי של קיני ארטילריה בקו החזית, הגדול ביותר שנראה אי פעם.

גם בעורף המצרי הואצו הכנות המלחמה. הרדיו החל בשידורי סיסמאות מלחמה, האפלה חלקית החלה להתבצע, נערכו תרגילי הגנה אזרחית וגויסו מתנדבים לשם הגנה עממית

גם בעורף המצרי הואצו הכנות המלחמה. הרדיו החל בשידורי סיסמאות מלחמה, האפלה חלקית החלה להתבצע, נערכו תרגילי הגנה אזרחית וגויסו מתנדבים לשם הגנה עממית. ככל שהתקרב מאי 1973 התגברו קולות המלחמה, ולישראל הגיעו ידיעות שהתייחסו לכוננות הגוברת הן בצבא המצרי והן בצבא הסורי, שלוותה במגעיים בין מפקדי הצבאות הבכירים,

דדו (משמאל) מתייעץ עם זעירא

סאדאת (משמאל) עם בכירי הצבא

בשיטת הונאה שכזאת, כלומר ביצוע תרגיל גדול המשמש כמסווה להכנות למלחמה, פלשו הסובייטים לצ'כוסלובקיה ב־1968.²⁰ פרט למרכיב ההונאה המרכזי שלפיו כל הצעדים הצבאיים בשטח קשורים לתרגיל המפקדות הנרחב, בתוכנית ההונאה המצרית נקבע שיש לשחוק את הסימנים המעידים על מלחמה, לשקף אווירה של רגיעה לאורך החזית ולא לעורר את חשדה של ישראל. כמו כן, מטרת תוכנית ההונאה הייתה להותיר את הרושם בישראל בדבר אי מוכנותה של מצרים לצאת למלחמה.²¹

בגרסה המצרית הרשמית על אודות מלחמת 1973 נכתב, שתוכנית ההונאה המצרית החלה להתבצע בפועל כחמישה עד שישה חודשים טרם הפתיחה באש ב־6 באוקטובר 1973.²² כזכור, משהחליטו סאדאת ואסד באפריל לדחות את המלחמה, נמנע הצבא המצרי החל מהשבוע השני של מאי 1973 מריכוזי כוחות גדולים בחזית התעלה, וזאת כדי להרגיע את המתרחשות כחלק מצעדי ההונאה לקראת המלחמה שנדחתה.

בגרסה המצרית הרשמית על אודות מלחמת 1973 נכתב, שתוכנית ההונאה המצרית החלה להתבצע בפועל כחמישה עד שישה חודשים טרם הפתיחה באש ב־6 באוקטובר 1973

מן האמור לעיל אפשר להסיק, שרק ממאי 1973 החל בפועל, לכל המוקדם, יישומה של תוכנית ההונאה המצרית.²³ גם המקורות הערביים התייחסו רק לצעדי ההונאה שבוצעו בסמוך לתקיפה באוקטובר 1973. אף אחד מן המקורות המצריים שפירטו את תכנונה של המתקפה המצרית, לא ראה בתכונה הצבאית באפריל-מאי 1973 צעד הונאתי שנועד לשרת את ההפתעה האסטרטגית באוקטובר 1973. כך גם לפי עדות הרמטכ"ל שאד'לי ועדותו של ראש אגף המבצעים גמסי. כמותם, גם היכל לא ציין שבוצעו מהלכי הונאה במסגרת האירועים הצבאיים שהתרחשו סביב אפריל-מאי 1973. יתר על כן, גמסי עצמו

אמ"ן דיווח על גיוס מילואים בכל זרועות הצבא המצרי, ומרואן שיגר מידע על התקדמות של כוחות לעבר התעלה. התרעות על המלחמה הצפויה המשיכו להגיע וחזרו בהן התאריכים שכבר נודעו לקהילת המודיעין הישראלית, 15 במאי ו־19 במאי. הנשיא ניקסון וקיסניג'ר קיבלו אף הם אזהרה בתחילת מאי, מנשיא ברית־המועצות ברז'נייב ושר החוץ גרומיקו, על הסכנה הצפויה של יוזמה צבאית מצרית.

זאת ועוד, ב־5 במאי קיבל קיסניג'ר דיווח מארגון הביון האמריקני, הסי־איי־אי, שלפיו המטכ"ל המצרי צווה להכין תוכנית מפורטת לחציית התעלה. יתר על כן, חוסיין מלך ירדן שיגר לישראל ב־9 במאי התרעת מלחמה והזהיר את האמריקנים כי ההכנות הצבאיות במצרים ובסוריה אינן מתנהלות כתמרונים שגרתיים, אלא ניכרת בהן מגמה של התכוננות למלחמה. במרוצת אפריל-מאי 1973 הרשימו בכמותן ובאיכותן התרעות המלחמה שעמדו על ההכנות והכוונות המצריות והסוריות למלחמה במאי 1973. אלא שבמפתיע, בשבוע השני של מאי הלכו ופחתו ההכנות למלחמה, עד אשר הופסקו כליל.

זאת, ככל הנראה, בעקבות העובדה שהכוחות בחזית המצרית ובחזית הסורית לא היו ערוכים עדיין לצאת למתקפה ולפיכך החליטו סאדאת ואסד, בפגישתם החשאית בסוף אפריל 1973, לדחות את היציאה למלחמה לחודשי הסתיו (כלומר לספטמבר-אוקטובר 1973). השינוי בהיערכות נתמך גם במידע חדש שהגיע לישראל מאותם מקורות שהתריעו חודש קודם לכן על כוונת המצרים לתקוף באמצע מאי 1973: מרואן ציין כי הגורם לדחיית המלחמה הוא ברית־המועצות. הוא מסר שהסובייטים הפעילו לחצים כבדים, בעיקר על סוריה, והורו לה להימנע ממלחמה שעשויה להביא לאווירת משבר ערב הפסגה בין ניקסון לברז'נייב (18-25 ביוני 1973). מידע שאישש את דיווחו של מרואן נמסר גם מפי מקורות נוספים.¹⁹

האם אירועי אפריל-מאי 1973 היו חלק מתוכנית הונאה?

תוכנית ההונאה המצרית גובשה על-פי תורת ההפתעה הסובייטית. התוכנית המצרית הדגישה את הצורך לשכנע את ישראל שכל ההכנות הצבאיות בשטח הן במסגרת תרגיל מפקדות בין-זרועי שמתנהל ברמה אסטרטגית-אופרטיבית.

ליאונד ברז'נייב. תוכנית ההונאה המצרית גובשה על-פי תורת ההפתעה הסובייטית, והדגישה את הצורך לשכנע את ישראל שכל ההכנות הצבאיות בשטח הן במסגרת תרגיל מפקדות

למנוע מלחמה. אי לכך, זעירא גרס שהסבירות למלחמה נמוכה, והוא חזר על הערכתו גם בישיבת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת שנערכה באותו יום. הערכת ראש אמ"ן חיזקה את הערכת אמ"ן מחקר, שאף היא לא ראתה בהתרעות המלחמה האלה כל אינדיקציה לכך שפני המצרים למלחמה.

זעירא טען כי מגמת המצרים היא לכל היותר ליצור בקרב ארצות־הברית וישראל אווירת לחץ כדי ששתיהן יבצעו מהלך מיידי שמטרתו למנוע מלחמה. אי לכך, זעירא גרס שהסבירות למלחמה נמוכה

לפי הערכת אמ"ן מחקר, התרעות המלחמה היו לא יותר מאיומי סרק של סאדאת שניסה לייצר אווירת דמה של ערב מלחמה, ובמקרה הקיצוני ביותר הן העידו על הרצון הכללי של סאדאת לצאת למלחמה באחד מן הימים. בכל אופן, לדעת המחקר, התרעות לא שיקפו מציאותית את כוונות המצרים לעתיד הקרוב.

גם מחלקת המחקר באמ"ן, כמו זעירא, האמינה שכל הצעדים הצבאיים שנקטו במרוצת אפריל 1973 היו "הצגה" משום שהקונספציה של סאדאת הייתה ליצור מצבים משבריים

גולדה מאיר. בסיכומו של דבר קיבלה גולדה את דעתם של דיין, אלעזר וזמיר שקבעו כי האפשרות לפתיחת מלחמה מצרית-סורית בזמן הקרוב סבירה בהחלט

העיד בספרו כי "חודש מאי חלף בלי שנתקבלה החלטה מדינית באשר לתחילת המלחמה".²⁴

בדומה למקורות המצריים שפירטו את תוכנית ההונאה לפרטיה ואולם לא ציינו שאירועי אפריל-מאי 1973 היו למעשה חלק ממנה, כך גם בגרסה הסורית הרשמית על אודות מלחמת 1973 לא צוין שאירועי אפריל-מאי היו חלק מתוכנית ההונאה שבשמה ציפו המצרים והסורים להשיג הפתעה באוקטובר 1973.²⁵

עוד יצוין כי סאדאת עצמו אישר לעיתונאי המצרי מוסא סברי שאכן התכוון לתקוף במאי 1973, ואולם נאלץ לדחות את המלחמה בשל ועידת הפסקה בין ארצות־הברית לברית־המועצות שיצרה תנאים מדיניים בלתי הולמים למלחמה.²⁶ לפי התזה של בן פורת, משנודע לסובייטים באביב 1973 כי לקוחותיהם מתכוונים לצאת למלחמה במאי 1973 (חודש לפני הפסקה) הם בלמו אותה מכיוון שהתנגשה עם האינטרסים שלהם על רקע אותה ועידה. יש לזכור, שמלחמה שאותה לא מנעו הסובייטים מנוגדת הייתה בתכלית להבנות הדטאנט, במיוחד שנה בדיוק לאחר שנחתמו הסכמי מוסקבה.²⁷

כוננות "כחול לבן": דדו צדק

לנוכח המתרחשות הגוברת והתרעות המלחמה שנמסרו לישראל החל מינואר 1973 מכמה מקורות מוסד איכותיים, כולל מהמודיעין האמריקני, ושהתגברו במרוצת מארס-אפריל 1973, נדרשה מערכת הביטחון הישראלית להעריך את סבירותה של תקיפה מצרית-סורית במאי 1973. בדיון הערכת מצב שכינס שר הביטחון משה דיין ב־13 באפריל 1973, נמסרה התגובה הראשונה של ראש אמ"ן דאז, אליהו זעירא, לאותן התרעות. זעירא טען שהמידע ההתרעתי והגעת מטוסי הקרב מעיראק ומלוב למצרים אינם מעידים על כך שמצרים מתכוונות לפתוח במלחמה במאי.

הוא הסביר זאת בכך שהמצרים ערים לחולשותיהם ואינם חושבים באמת שיש להם סיכוי לנצח במלחמה. זעירא טען כי מגמת המצרים היא לכל היותר ליצור בקרב ארצות־הברית וישראל אווירת לחץ כדי ששתיהן יבצעו מהלך מיידי שמטרתו

אלי זעירא. ראש אמ"ן המשיך לטעון בביטחון שהאפשרות שסאדאת יפתח במלחמה במאי, בתנאים הקיימים, נשארת נמוכה

צבי זמיר, ראש המוסד. האשים את זעירא בהסגרת שמו של המקור - אשרף מרואן

שכרגע יש אמנם קצת יותר סימנים של הכנות קונקרטיות למלחמה משהיו במצב המתוח ששרר בנובמבר-דצמבר '72, ואולם התקשש שכל אותם סימנים בטלים מאחר שהטיעון הבסיסי קובע שהמצרים יטעו אם יפתחו באש. לעומתו, גם שר הביטחון וגם הרמטכ"ל נשארו זהירים בהערכתם, בעודם מייחסים חשיבות רבה למידע ההתרעתי הרגיש שזרם לישראל ושליו היו שותפי סוד. דיין עצמו אמר, שהוא משוכנע כי המצרים מתכוונים למלחמה בעיקר בגלל המצוקות הפוליטיות של סאדאת, אשר דוחקות אותו אליה אפילו בטרם ישיג מוכנות צבאית מלאה.

שילחצו את המעצמות לקראת המגעים בין חאפז אסמאעיל לקייסינג'ר שנועדו להיפתח ב־19 במאי 1973, ולקראת המגעים בין ארצות-הברית לברית-המועצות שנקבעו, כאמור, ליוני. לפי הערכת אמ"ן, אוירת הדמה של ערב מלחמה נועדה לאלץ את ברית-המועצות ואת ארצות-הברית להתערב במזרח-התיכון בניסיון לקדם הסדר מדיני שממנו ישראל מתחמקת, וזאת כדי למנוע מלחמה וכדי להבטיח לארצו עמדת מיקוח טובה יותר לקראת המגעים. מנגד, דווקא שר הביטחון דיין והרמטכ"ל דוד אלעזר היו יותר זהירים ונוקשים מזעירא וממחלקת המחקר בהערכתם. דיין השתכנע מהמידע ההתרעתי שמסר מרואן וטען, באותה ישיבה, כי יש רמזים שמחזקים את הגישה המצרית הכללית שדוגלת ביציאה למלחמה. גם הרמטכ"ל שלקח חלק באותו מפגש סבר שיש בהתרעות המלחמה שהגיעו בסיס מוצק המעיד שבכוונת המצרים לתקוף ואף ציין, שלדעתו המלחמה תיפתח בעוד לא פחות מחודש ימים ממועד הישיבה. עם זאת, הוא סבר שלצה"ל זמן מספיק כדי להתכונן אליה.²⁸

גם הרמטכ"ל שלקח חלק באותו מפגש סבר שיש בהתרעות המלחמה שהגיעו בסיס מוצק המעיד שבכוונת המצרים לתקוף ואף ציין, שלדעתו המלחמה תיפתח בעוד לא פחות מחודש ימים ממועד הישיבה. עם זאת, הוא סבר שלצה"ל זמן מספיק כדי להתכונן אליה

דיין קבע זאת למרות הקונספציה של אמ"ן, שלפיה על אף ההתרעות הדרמטיות של אפריל 1973, חייבים להתקיים אצל המצרים תנאי סף צבאיים כדי שיוכלו לצאת למלחמה. דהיינו, כל עוד למצרים חולשה באוויר (היעדר מטוסי תקיפה ארוכי טווח המסוגלים לתקוף את בסיס חיל האוויר ומטרות נוספות בעומק בישראל), והיעדר טילי קרקע-קרקע מסוג "סקאד" (שנועדו להרתיע את ישראל מתקיפותיה בעומק מצרים), הם לא יפתחו במלחמה, וסבירותה נמוכה.

הרמטכ"ל גרס באותו מושב שהמלחמה בהחלט הגיונית לנוכח המציאות הפוליטית במצרים והקיפאון המדיני. אלעזר טען שיכולה להתפתח אצל המצרים התפיסה, שדווקא מלחמה היא שתוציא אותם מהמבוי הסתום. הוא ציין שהתרעת מרואן

ב־18 באפריל 1973 יצא מסמך הערכה של אמ"ן מחקר ובו נקבע שהסבירות למלחמה ביוזמת המצרים היא נמוכה. זאת מפאת אמינותו המעורערת של המנהיג המצרי, שיצר אוירת ערב מלחמה גם בסוף 1971 וגם בסוף 1972, בלי שקרה דבר. לפי אמ"ן מחקר, גם הפעם צפוי היה סאדאת לנקוט צעדים דומים. באותו מסמך נבחנו גם היכולות והכוונות הסוריות לצאת למלחמה, ונקבע שהסורים לוקים בחולשה צבאית אל מול ישראל וכי אמנם ביכולות הצבאיות של המצרים קטן. על כן, לפי מחלקת המחקר, אם אמנם אסד יחליט לפעול, האפשרות הסבירה היא שינקוט מהלך סטטי רק לאחר שהמצרים יפתחו באש, ומאחר שהסבירות לכך היא נמוכה, גם הסורים לא יתקפו.²⁹ העיסוק בצמרת הביטחון של המדינה בסבירות לפתיחת מלחמה במאי 1973 נמשך ככל שקרב המועד. ב־18 באפריל 1973 התכנס "המטבח הביטחוני" (הפורום הביטחוני העליון) בביתה של ראש הממשלה גולדה מאיר, ובמהלך הדיונים ניכר השוני בין עמדותיו של זעירא לבין עמדותיהם של דיין ואלעזר. ראש אמ"ן המשיך לטעון בביטחון שהאפשרות שסאדאת יפתח במלחמה במאי, בתנאים הקיימים, נשארת נמוכה. הוא הוסיף

גנרל גמסי (במרכז התמונה) בדרך לאוהל המו"מ להסכם הקילומטר ה-101. גמסי ואנשיו הצביעו על שלושה מועדים מתאימים למלחמה ב־1973: מאי, אוגוסט וספטמבר-אוקטובר

באמצעות ארצות-הברית), במטרה להבהיר שהיא מודעת לכוונתם לפתוח במלחמה. הביטוי המעשי לדריכותם של שר הביטחון ושל הרמטכ"ל, שלא קיבלו את דעת ראש אמ"ן, ניכר כבר בימים שלאחר כינוס "המטבח הביטחוני": ב־19 באפריל קבע הרמטכ"ל בהערכת מצב כי צה"ל יתכונן בחודשים הקרובים למקרה שתפתח מלחמה מצרית-סורית. למחרת, ב־20 באפריל, ביקש דיין מהרמטכ"ל להתחיל בהכנות צבאיות, ואלה הובילו לכוננות "כחול לבן" בגין התרעות המלחמה.³⁰ ב־24 באפריל התכנסה ממשלת ישראל לדיון שבו עלו סקירותיהם של זעירא, אלעזר ודיין. ראש אמ"ן הציג את הממצאים האיסופיים ודיבר על תוכנית מצרית-סורית לפתוח במלחמה במאי 1973. ואולם בהערכתו הוא לא העלה דבר חדש וחזר על עמדת המחקר של אמ"ן שלפיה מצרים עודנה מכירה בכך שאין לה כל סיכוי לנצח במלחמה. זעירא גרס, שסביר להניח שהמטרה המצרית היא לשגר איומי מלחמה על רקע הפגישה הקרובה בין ברז'נייב לניקסון, ואילו הרמטכ"ל הבהיר כי בניגוד להערכת אמ"ן, הורה לצה"ל לבצע הכנות למקרה שתפרוץ מלחמה.

הוא ציין כי הורה על צעדי הכוננות "על אף הערכה בדבר מידת הסבירות, כדי לענות לאפשרות היותר חמורה של פתיחה כוללת באש בחזית המצרית והסורית במקביל, או בדירוג קל".³¹ ולבסוף, שר הביטחון הדגיש שלדעתו מצרים עלתה על נתיב של חזרה למלחמה, גם אם היא עושה זאת ביוזעין וגם אם לאו. למרות זאת, הוא העריך שלפחות עד יוני 1973, החודש שבו נקבעו הדיון במועצת הביטחון (5 ביוני 1973) וועידת הפסגה בין ברז'נייב לניקסון, המצרים לא יפתחו באש אלא רק ימשיכו באיומי המלחמה. לדעתו, תחילת המלחמה תיתכן רק לאחר מכן. דיין נתן את דעתו גם לצד הסורי וטען שסוריה תיקח חלק במלחמה לאחר שמצרים תפתח בה, ולכן יש להיות מוכנים לכך שגם סוריה תפתח באש.

לכך הסכים גם ראש אמ"ן, שטען כי אם המצרים יפתחו במלחמה (אף שהסבירות לכך, לדעתו, נמוכה) גם הסורים יצטרפו אליה, אלא שלפי הערכתו, הם לא יפתחו במהלך שנועד

מ־11 באפריל 1973, היא הרצינית מכל התרעות המלחמה שזכורות לו. ולכן, הדגיש, ההנחה שצריכה להתקבל היא שהמלחמה ריאלית. חשובה לא פחות בהקשר זה הייתה עמדתו של ראש המוסד דאז, צביקה זמיר, שנכח בדיון. זמיר, ששיקף עמדה מנוגדת לחלוטין לזו של זעירא, העריך שהולכים ומצטמצמים הפערים שהגבילו את המצרים מלתקוף בעבר.

זמיר טען שהגעת מטוסי המיראז', השיפורים ביכולות הנ"מ וההגנה בעומק, כמו גם הגעת אמצעי הגישור וקליטת ציוד אלקטרוני חדיש, שיפרו באופן מהותי את היכולות הצבאיות המצריות, וכתוצאה מכך המצרים סבורים שהתנאים שנוצרו מאפשרים להם לתקוף והמלחמה מבחינתם הפכה לאפשרות מעשית. לפיכך, העריך, המוכנות המצרית למלחמה הולכת ומתממשת.

ב־19 באפריל קבע הרמטכ"ל בהערכת מצב כי צה"ל יתכונן בחודשים הקרובים למקרה שתפתח מלחמה מצרית-סורית. למחרת, ב־20 באפריל, ביקש דיין מהרמטכ"ל להתחיל בהכנות צבאיות, ואלה הובילו לכוננות "כחול לבן" בגין התרעות המלחמה

בסיכומו של דבר, באותו דיון קיבלה ראש הממשלה גולדה מאיר וכך גם יועצה, ישראל גלילי (השר ללא תיק במשרד ראש הממשלה), את דעתם של דיין, אלעזר וזמיר שקבעו כי האפשרות לפתיחת מלחמה מצרית-סורית בזמן הקרוב סבירה בהחלט. בנסיבות אלה העבירה ישראל בסוף אפריל 1973 אזהרות ומסרי הרתעה ישירים למצרים (גם בדרך פומבית וגם

משה דיין. היה משוכנע שהמצרים מתכננים למלחמה בעיקר בגלל המצוקות הפוליטיות של סאדאת

את הסימנים המעידים על כוונה לצאת למלחמה וצריך לייצר רושם כאילו הצבא המצרי חלש וחסר אונים. מלבד זאת, תוכנית ההונאה המצרית החלה לכל המוקדם חמישה-שישה חודשים לפני 6 באוקטובר 1973. רק בשבוע השני של מאי 1973, לאחר שסאדאת ואסד החליטו בפגישתם החשאית לדחות את המלחמה, החל הצבא המצרי לדלל את כוחותיו בחזית כדי להרגיע את המתרחשות, כחלק מצעדי ההונאה. עולה כי לכל המוקדם, יישום תוכנית ההונאה המצרית החל רק בשבוע השני של מאי 1973.

העדויות החשובה ביותר בעניין זה היא שאף לא אחד מבכירי הצבא המצרי רמז על חלקו של מאי 1973 בתוכנית ההונאה המצרית. זאת, בשעה שבכירי הצבא פירטו לפרטי פרטים את עיקרי תוכנית המלחמה המצרית ואת הנתונים שעליהם התבססה. גם בגרסה הסורית הרשמית, אין שום אזכור לכך שמאי 1973 היה חלק מתוכנית ההונאה. על רקע זה, למיטב שיפוטי, ההתנגדות הנחרצת שהביע אסאד בפגישה עם סאדאת לתקוף במאי 1973, מלמדת שסאדאת נחוש היה תחילה לתקוף במאי 1973.

ההחלטות שהתקבלו בפגישה מפריכות את האפשרות שיישום תוכנית ההונאה החל לפני השבוע השני של מאי. לא נותר לנו אלא לשלול את טענתו של זעירא, ולקבוע שתי מסקנות חשובות:

הראשונה: אגף המודיעין טעה בהערכתו בנוגע לאירועים שיוחסו למאי 1973. באמ"ן סברו כי אין מדובר בהכנות מצריות למלחמה מכיוון שמצרים אינה מתכוונת לצאת למלחמה. הצדק היה עם הדרג הצבאי, שחשש שהצעדים המצריים הם מאיימים וכי יש להתכונן מולם. הטרגדיה היא שמכיוון שבפועל לא קרה דבר, שהרי המצרים דחו את המועד למלחמה ממאי לאוקטובר, ובאמ"ן ובצה"ל לא ידעו על כך - יצא אמ"ן "מנצח". הוא זה שכביכול צדק בהערכתו, והדרג הצבאי טעה. מכיוון שכך, אזי לקראת אוקטובר אמ"ן היה בטוח אף יותר בהערכתו שהסבירות למלחמה נמוכה, ובמקביל, גברה אמונת הדרג הצבאי והמדיני באמ"ן שלכאורה הוכיח את יכולת ההערכה שלו במאי.

השנייה: ניסיון תקיפת האמת של המצרים במאי 1973 מעיד על אמינותו של אשרף מרואן. מרואן עצמו היה הראשון שהתריע כלפי ישראל כבר ב-17 בינואר 1973 על הכוונה המצרית סורית לתקוף את ישראל במאי 1973 (כולל תאריך תקיפה קונקרטי). התרעה שעליה חזר שוב ושוב ככל שהתקרבו מועד התקיפה, בעיקר במרוצת אפריל 1973. הוא אף העביר את תוכנית המלחמה המצרית המעודכנת (המוגבלת). לזאת יש להוסיף, כי משלא התבצעה תקיפה במאי 1973 מרואן מסר את הסיבה לכך (לחץ סובייטי על המנהיגים הערבים). חשוב לציין שבכתבי הזיכרונות המצריים שנכתבו לאחר המלחמה, נכתב בפירוש שמאי 1973 נבחר כמועד תקיפה אפשרי ראשון למלחמה בתכנון המלחמה המצרי, וצוין שזהו המועד שבו בחר סאדאת תחילה לתקוף. דהיינו, יש קורלציה בין אותן ההתריעות שמרואן העביר בנוגע לתקיפת ישראל במאי 1973 לבין עדויות המצרים עצמם לאחר המלחמה. משתמע מכך, שסוגיית מאי 1973 היא ההוכחה הטובה ביותר כדי לבסס את אמינותו של מרואן ולשלול כל טענה שהיה סוכן כפול.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

לכישור רמת הגולן כל עוד לא תהיה להם הוכחה שהמצרים מצליחים לחצות את התעלה.³² גם סקירת המודיעין של אמ"ן מ-11 במאי 1973, שעסקה בהסתברותה של המלחמה, העלתה כי מצרים תימנע מלפתוח במלחמה כל זמן שייעדרו ממנה מטוסי תקיפה בכמות הנדרשת וטילי "סקאד", וזאת, על אף התרעות המלחמה שהצטברו בישראל.

ההכנות הצבאיות לפי פקודת "כחול לבן" כללו אישור עקרוני לגייס עד 10,000 חיילי מילואים כדי להשלים את הסד"כ הסדיר, קידום טנקים ותותחי ארטילריה לימ"חים (מחסני חירום) קדמיים, שיפור סידורי פריסה מהירה של כוחות הסדיר בחזיתות, זירוז עבודות הנדסיות במכשולי הנ"ט, קידום ימ"חים בצפון, הגברת קצב האימונים במערך הצליחה, הקמת מפקדות ויחידות חדשות והקדמת הקמתה של מפקדת אוגדה בצפון. נוסף לזאת, נבדקו ואושרו שוב התוכניות האופרטיביות למגננה והתקפה. כוונת "כחול לבן" נסתיימה בתחילת אוגוסט 1973 בעקבות הרגיעה שנמשכה בחודשים יוני-יולי 1973, על-פי הוראת סגן הרמטכ"ל, האלוף ישראל טל (טליק).³³

סיכום

מן העובדות המתוארות עולה שסימני ההכנה למלחמה, כפי שנראו במרוצת אפריל-מאי 1973, היו אכן הכנות צבאיות קונקרטיות לקראת תקיפת ישראל במאי 1973. עובדות אלה לא מתיישבות עם התזה שאירועים אלה שימשו "צעדי הונאה" שנועדו לשרת את ההפתעה שהתרחשה ב-6 באוקטובר 1973. לפי מיטב המקורות המצריים, ולפי זיכרונות גמסי עצמו, מאי 1973 היה מועד התקיפה האפשרי הראשון שנקבע באגף המבצעים המצרי במהלך תכנון המלחמה, והמועד הראשון שבו בחר סאדאת לתקוף. גם הרמטכ"ל שאד"לי העיד כי המועד הראשון האפשרי שנבחר למלחמה היה אביב 1973. יש לתת את הדעת על כך שהפעולות הצבאיות והפנימיות המחשידות שבוצעו במצרים באפריל-מאי 1973, היו מנוגדות בתכלית לכמה עקרונות מרכזיים באסטרטגיית ההונאה המצרית. לפי עקרונות אלה, אין לעורר את חשדה של ישראל, יש לשחוק

